

Ds. J. Hettinga, onderduiker op Dennenoord

Door Goff Miedema

Inleiding

In 2018 bracht Goff Miedema het boek ‘Onderduiken in een broeinest van verzet’ uit. Dat boek was het eindresultaat van zijn zoektocht naar de ervaringen van zijn vader tijdens WO2. Hij moest onderduiken op Dennenoord en was één van de begeleiders van patiënten tijdens de Helletocht van Zuidlaren naar Franeker. Zijn vader zat ondergedoken bij Ten Haaf op het terrein van Dennenoord. Tijdens zijn onderzoek stutte hij op het verhaal van de verzetsdominee Hettinga uit Hasselt. Na het uitbrengen van zijn boek in 2018 deed Goff nog nader onderzoek naar deze ds. Hettinga en zijn gezin. De uitkomsten van dat aanvullend onderzoek vormen de basis voor het oorlogsverhaal over een zeer bijzondere dominee, maar ook over zijn bijzondere vrouw en over hun kinderen. Aansluitend aan het verhaal van een bijzonder verzetsgezin dat zich deels afspeelde in Zuidlaren.

Ds. Hettinga

De 44-jarige Dominee Jochem Hettinga uit Hasselt (Overijssel) kwam woensdagavond 7 oktober 1942 terug van de mannenvereniging en bij thuiskomst werd hij gearresteerd. Hij kreeg niet de gelegenheid om afscheid te nemen van vrouw en kinderen en werd per auto naar het huis van bewaring in Groningen gebracht, waar hij laat op de avond werd ingesloten. De volgende ochtend werd hij verhoord waarbij fysiek geweld niet werd geschuwd. Hij merkte dat er al veel bekend was over zijn verzetswerk. Terug in zijn cel realiseerde hij zich dat zijn situatie ernstig was. Omdat hij zich ooit eens had verdiept in psychische stoornissen kwam hij op het idee psychisch gestoord zijn te gaan simuleren. Hij ging zich elke dag wat depressiever gedragen en een week later kwam het tot een uitbarsting. Hij gooide met alles wat voorhanden was en brulde teksten in het Duits. Hij werd in een isoleercel gezet en onderzocht door de gevangenisarts, die concludeerde dat hij gestoord was en daarna geen halve maatregelen nam. Hij liet hem opnemen in de psychiatrische kliniek van het academisch ziekenhuis van Groningen. Zijn familie mocht enkele dagen na zijn opname bij hem op bezoek komen.

Naar Dennenoord

Bijna drie weken heeft hij doorgebracht in de Psychiatrisch-Neurologische Kliniek van dr. W.M. van der Scheer en die zei tegen Hettinga “U heeft er wel aanleg voor, zet maar door!” Terug in de cel volgde hij dit advies op en na drie dagen werd hij op 7 november 1942 overgebracht naar de psychiatrische inrichting Dennenoord in Zuidlaren. Daar werd hij ondergebracht in paviljoen 3, een ziekenpaviljoen voor mannen. Zo begon zijn dubbelleven als patiënt onder de patiënten en als geestelijk verzorger voor onderduikers op het terrein van Dennenoord. Dit betrof vooral onderduikers die waren ondergebracht bij het echtpaar Ten Haaf en onder de wasserij. Voor onderduikers en echtpaar Ten Haaf was hij ds. Hettinga, maar verder maakte hij volop gebruik van zijn schuilnaam ‘J. Folkerts uit Enschede’. Hij vulde zijn tijd op Dennenoord dus in als pseudo patiënt, als geestelijk verzorger, maar ook als maker van schilderijen en een krukje. Ook ging hij wel eens zeilen op het Zuidlaardermeer. Hij zette zich erg in voor de veelal jonge onderduikers en stimuleerde hen afleiding en ontspanning te zoeken in schilderen, houtsnijwerk en het maken van koperen gebruiksvoorwerpen.

Arrestatie echtgenote

Op Dennenoord onderhield hij contacten met zijn familie. Er werden brieven geschreven en soms was er gelegenheid hem te bezoeken. Zijn vrouw, Willemina Smid, zette zich thuis

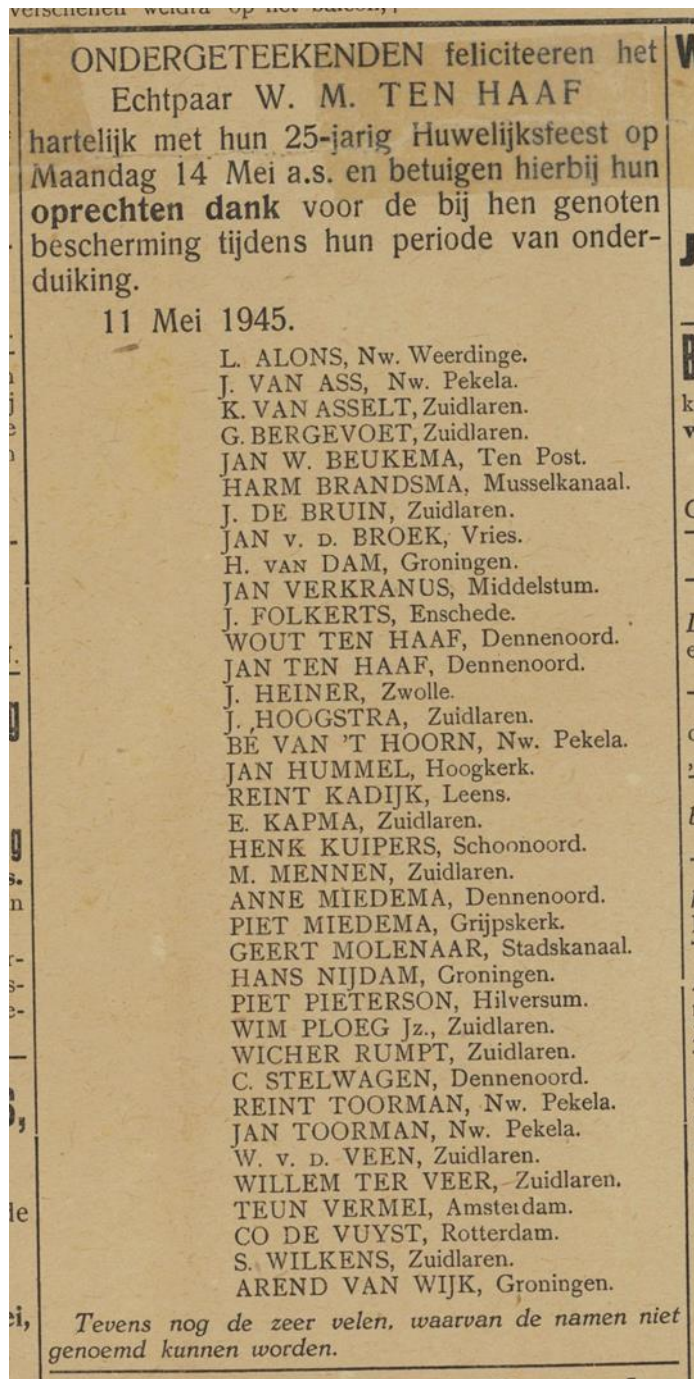
volledig in voor het gezin, maar ook voor het verzetswerk in Hasselt en omgeving. Eind juli 1943 werd Willemmina Smid verraden en opgepakt. Hun negentienjarige dochter Elisabeth (Betty) nam de leiding in het gezin op zich en probeerde voor moeder en broers te doen wat ze kon. In haar boek 'Een pastorie in weer en wind' uit 2008 beschrijft Betty welke omzwervingen zij door Nederland maakte en hoe ze uiteindelijk met haar jongste broers terecht kwam bij dr. J.J. Spielman op Dennenoord en daar hielp in de huishouding. Daarover straks meer.

Controle

Tijdens zijn verblijf op Dennenoord voerden Duitsers een aantal keren controles uit, maar dankzij een goede interne berichtendienst wist men tijdig van hun komst en kon Hettinga zijn rol als patiënt weer gaan invullen. Door angst van controleurs voor tbc-patiënten die in paviljoen 3 werden verpleegd, zagen ze daar af van verdere controle en vertrokken. Voor anderen was het inmiddels wel duidelijk: als de oorlog voorbij is, is de dominee weer beter.

Eindfase

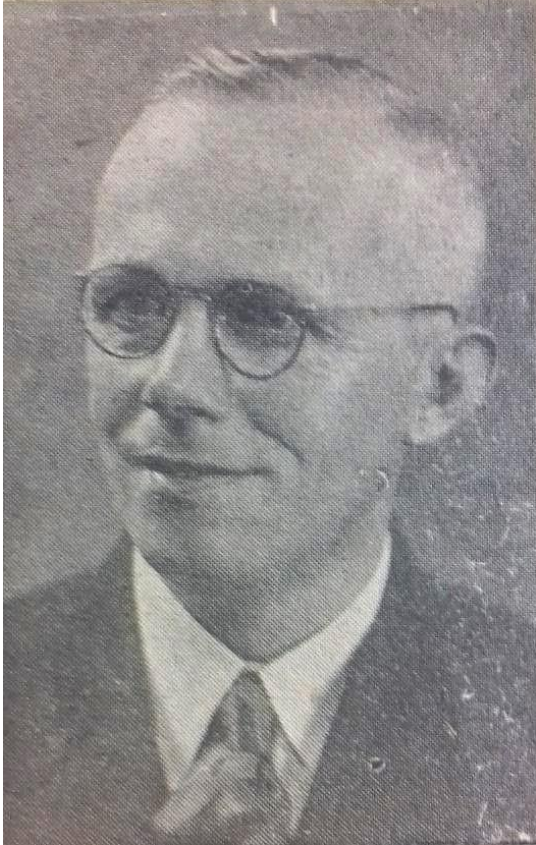
Tijdens de laatste maanden van de oorlog werden paviljoens gevorderd en werd er een 'Ortskommandatur' gevestigd in paviljoen 22. In februari/maart 1945 werd Dennenoord verplicht ontruimd zodat de Duitsers er een oorlogshospitaal 'Kriegslazarett' konden vestigen. Patiënten werden opgevangen in tal van gebouwen in Zuidlaren en in andere plaatsen, zoals Assen, Franeker en Wagenborgen. Ook werd een deel van de patiënten, onder wie Hettinga, ondergebracht bij personeelsleden thuis. Op vrijdag 13 april werd Zuidlaren bevrijd en werd een deel van het gezin Hettinga in Zuidlaren herenigd. Ze gingen spoedig terug naar Hasselt alwaar Hettinga de draad van zijn predikantswerk weer oppakte. Half juni 1945 kwam ook mevrouw Hettinga weer thuis nadat ze in meerdere gevangenissen en concentratiekampen had verbleven, zij werd op 9 mei bevrijd door Russische troepen en via Zwitserland en Parijs keerde ze terug naar Hasselt.



Advertentie onderduikers

Op 11 mei 1945 plaatsten 37 dankbare onderduikers, mede namens velen waarvan de naam nog niet genoemd kon worden, een advertentie in Oostermoer-Noordenveld en feliciteren het echtpaar Ten Haaf met hun 25-jarig huwelijksfeest, maar ze betuigen ook hun 'oprechten

dank' voor de genoten bescherming tijdens hun periode van onderduiking. In de advertentie stonden de namen van de vader van Goff Miedema en zijn broer Piet, maar ook de naam van J. Folkerts (ds. Hettinga). Op het moment van plaatsen wisten de onderduikers dat de heer Ten Haaf vals werd beschuldigd door de directie en medewerkers van Dennenoord. Volgens mij was dat de reden waarom ze hun dankbaarheid vet gedrukt lieten blijken.



Ds. Jochem Hettinga



Melkkrukje

Schilder ds. Hettinga, alias Jo Folkerts

Ds. Hettinga vulde zijn tijd op Dennenoord vooral in als Geestelijk verzorger en als schilder. Uit het boek van dochter Betty nam ik het krukje en onderstaande afbeelding over. Het onderstaande schilderij van Jo Folkerts werd door een zoon in Amerika gevonden. Het echtpaar Hettinga had één dochter en vijf zonen. Op één na zijn alle zonen geëmigreerd en overleden in Canada en Amerika. Zeeman Joop overleed in 1960.

Andere schilderijen van zijn hand kwam ik bij toeval op het spoor. Zo belde Tijme Bouwers mij in 2023 met de vraag of ik wist wie de schilder was van twee schilderijen die hij thuis had



hangen. Ze waren volgens Tijme rond 1945 door een dominee voor zijn ouders geschilderd. Tijme en zijn ouders woonden destijds op de boerderij van Dennenoord. Gezien mijn kennis van het verhaal over ds. Hettinga was het beantwoorden van die vraag niet zo moeilijk. Ik kreeg per omgaande foto's toegezonden van de twee schilderijen, heb ze inmiddels ook bij Tijme thuis in Aalten mogen bewonderen.

Schilderij kerk in zwart-wit



Schilderijen familie Bouwers
*Twee schilderijen van de familie
 Bouwers (Aalten)*

In 2022 deed ik onderzoek naar Albert Eleveld, een verzetsman die tijdens WO2 ook op Dennenoord werkte. Hij emigreerde, mede uit onvrede over wat hem en Ten Haaf werd aangedaan, naar Canada. Twee van zijn in Canada wonende kinderen zochten contact met mij. De aanleiding was mijn boek 'Onderduiken in een broeinest van verzet', dat ze in bezit hadden gekregen. Ze leverden mij vervolgens documenten en informatie aan waaruit bleek dat ook Albert Eleveld actief was geweest als verzetsman op Dennenoord en dat hij van ds. Hettinga een schilderij had gekregen. Dochter Ingrid heeft in 2023 geregeld dat het schilderij, dat bij haar thuis hing, is teruggebracht

naar Nederland. Het schilderij staat nu bij Goff Miedema thuis en dient een plek te krijgen in Zuidlaren waar het werd geschilderd of in Hasselt waar ds. Hettinga toen dominee was. Zuidlaren heeft mijn voorkeur, maar over waar het moet komen te hangen ben ik nog niet uit. Dennenoord zou een mooie plek kunnen zijn.

Bij mijn onderzoek naar de moord op de NSB'er Willem Reilingh, dit voor mijn boek 'Een gedenkwaardige kei', kwam ik in contact met mensen die mij meer wisten te vertellen over Jan Boldewijn, één van de drie mannen die betrokken was bij de moord op de NSB'er Reilingh uit Zuidlaren. Jan Boldewijn kwam uit Meppel en was als verzetsman actief in de omgeving van Meppel, Staphorst, Hasselt en diverse andere plekken in Nederland. Zo kwam ik ook in contact met Minie Buit van de Historische vereniging Hasselt. Zij stuurde mij een foto van de 'Molen in Zalk', geschilderd door ds. Hettinga.



Schilderij familie Eleveld

Schilderij van familie Eleveld (Canada), sinds 9 december 2023 bij Goff Miedema.



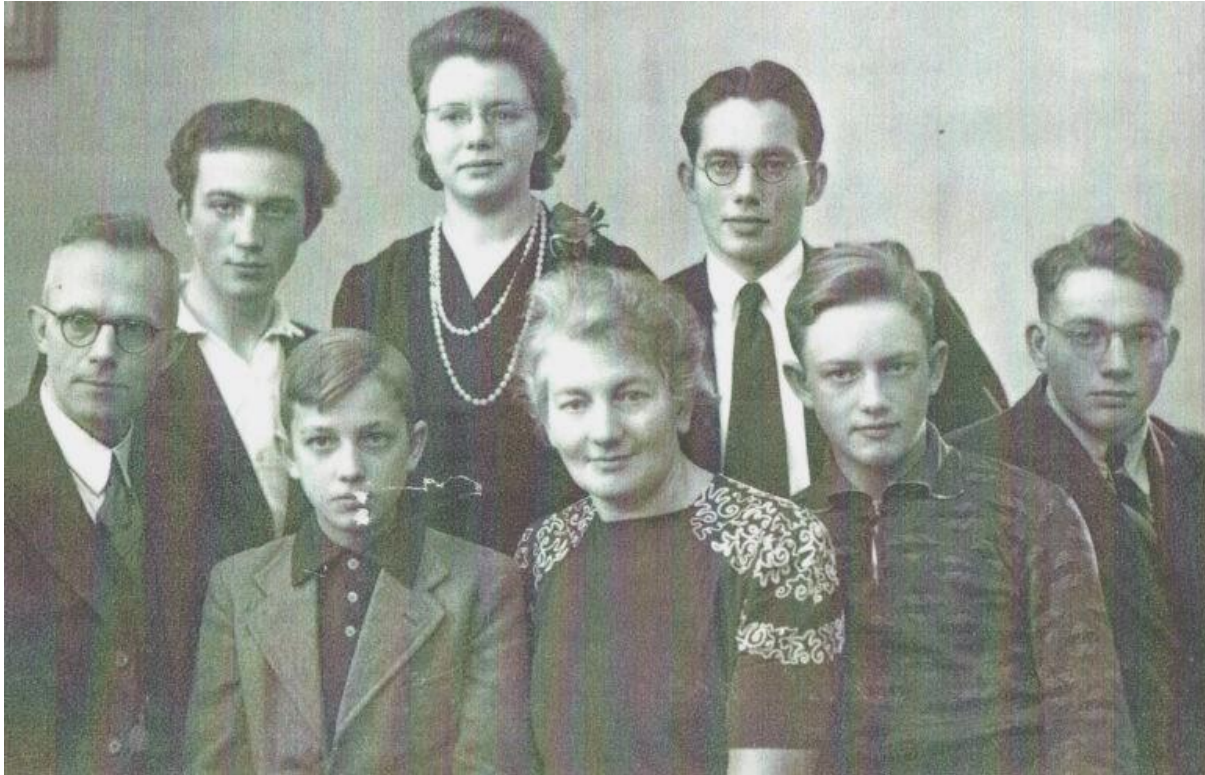
Schilderij 'De Valk' in Zalk

Molen 'De Valk' in Zalk. Molenaar Beekhuizen in Zalk kreeg dit schilderij van ds. Hettinga. De familie G. Snijder-Beekhuizen schonk het terug aan molen 'De Valk' in Zalk.

Het verhaal van mevrouw Hettinga

Willemina Hettinga-Smid werd in 1902 te Wagenborgen geboren en overleed in 1986 te Leeuwarden. In de 84 jaar dat ze leefde heeft ze slechts één keer haar oorlogsverhaal willen vertellen. Dat deed ze kort na de bevrijding in 1945 voor de kerkelijke gemeente van Hasselt. Het verhaal dat ze toen vertelde ontving ik van de eerder genoemde Minie Buit uit Hasselt. Ze was actief in het verzet met het verspreiden van illegaal drukwerk, herbergen van materialen voor overvallen, openstellen van het huis voor vergaderingen van het verzet. Na verraad werd mevrouw Hettinga opgepakt en verbleef ze van 27 juli 1943 tot 16 juni 1945 in gevangenissen, tuchthuizen en concentratiekampen. Haar verhaal vol van erbarmelijke en mensonterende ervaringen ziet er samengevat als volgt uit:

- 17-07-1943 Opgepakt te Hasselt en overgebracht naar Groningen. In het huis van bewaring moesten ze enveloppen vouwen, ze ontvingen 10 cent per duizend gevouwen enveloppen.
- 29-10-1943 Overgebracht naar Kamp Vught. Daar moest ze van vroeg in de ochtend tot 19.00 uur in de avond met weinig schafttijd ploeteren. Eerst in de naaikamer en later solderen op een afdeling van Philips in het kamp.
- 27-03-1944 Overgebracht naar de gevangenis op Wolvenplein voor het vonnis van het 'Obergericht'. Ook daar werkte ze op een afdeling van Philips; het wikkelen van transformatoren.
- 06-05-1944 Na veroordeling werd ze overgebracht naar een gevangenis in het Duitse Kleef, daar werkte ze met bebloede handen op de inpakafdeling van de Nederlandse koekjesfabriek Kaiser. Inpakken met bloed aan de handen was geen goede combinatie.
- 13-05-1944 Overgeplaatst naar een tuchthuis in Anrath nabij Krefeld. Daar werkte ze eerst achter de naaimachine en later bij een boer en in een boomgaard.
- 21-09-1944 Op transport in beestenwagons naar het oosten van Duitsland.
- 25-09-1944 Aankomst in concentratiekamp Königwartha. Daar werd ze ingezet voor verzorging van munitie, het graven van stellingen en het versjouwen van granietblokken.
- 9-05-1945 Bevrijd door de Russen, gevangenen waren vrij en tien van hen liepen 160 km naar Leipzig, daar werden ze op 13 mei opgevangen door het Rode Kruis.
- 26-05-1945 Vervoerd via Zwitserland naar Parijs, daar kwam ze op 2 juni aan. Daarna werd de reis vanaf 11 juni vervolgd, via Brussel, Breda en Driebergen bereikte ze Hasselt.
- 16-06-1945 Aankomst in Hasselt, het gezin was weer compleet.

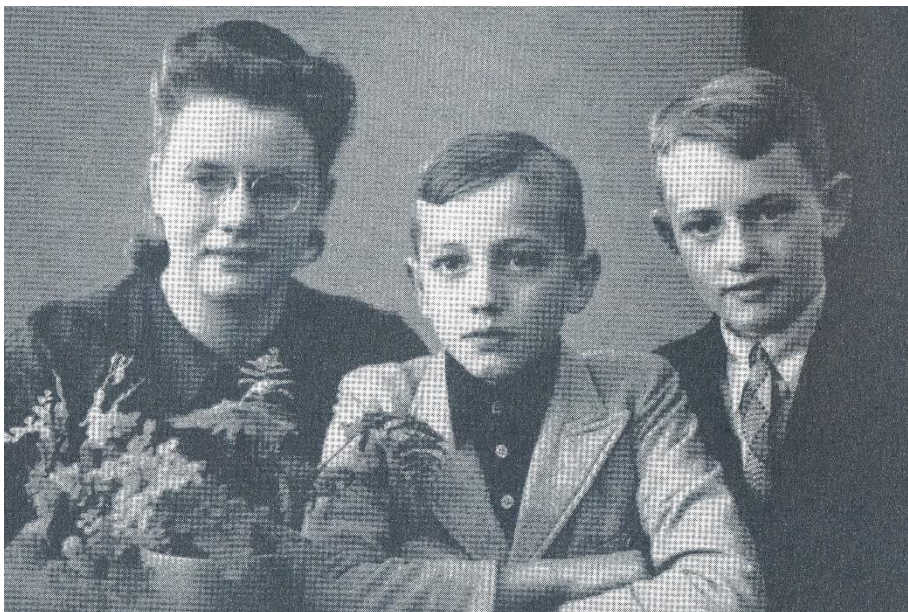


Gezinsfoto familie Hettinga

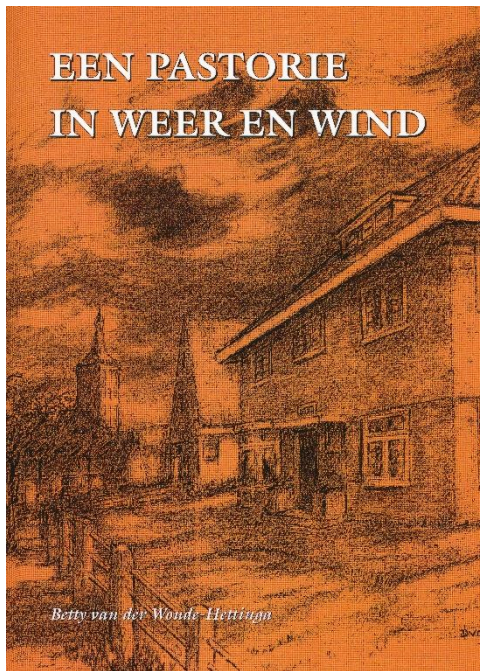
Gezinsfoto 1946 (Bron: GKV Hasselt). Vader, moeder en de kinderen Betty, Lenus, Folkert, Siebolt, Joop en Jans. De jongste, Jans (John), overleed in juli 2023 te USA.

Het verhaal van Betty Hettinga

Het verhaal van het echtpaar Hettinga met vader Jochem Hettinga in relatief gunstige omstandigheden in Zuidlaren en moeder Willemina Hettinga in barre omstandigheden in gevangenissen, tuchthuizen en concentratiekampen werd in 2008 uitvoerig beschreven door hun oudste kind Elisabeth (Betty) van der Woude-Hettinga. In het boek 'Een pastorie in weer en wind' beschrijft ze het verhaal van haar ouders, maar ook haar eigen ervaringen tijdens WO2. Betty werd in 1924 te Wijckel (Friesland) geboren en overleed in 2018 te Franeker.



Betty en haar twee broertjes



Boek en Betty van der Woude-Hettinga



In haar boek schrijft ze ook over haar omzwervingen, over haar verblijf in Zuidlaren en over de onderduikplek bij Ten Haaf. Over haar vader schrijft ze onder andere:

“Toen gebeurde het wonder. Men raakte ervan overtuigd dat deze ‘Pfarrer’ (predikant) knettergek was en rijp voor een psychiatrische kliniek. Zo werd vader opgenomen in Dennenoord in Zuidlaren en kwam hij daar tussen de patiënten terecht. De meeste tijd bracht hij door in een isoleercel, van waaruit hij kans zag om een deel van zijn verzetswerk voort te

zetten. Geregeld was er controle, maar dit werd steeds tijdig doorgegeven en dan was hij op het juiste moment, in zijn vuile kleren gehuld, in zijn cel aanwezig. Moeder vertelde ons kinderen, niet wat er eigenlijk met vader aan de hand was. Later heb ik hem herhaaldelijk bezocht, waarbij ik mij voordeed als verpleegster. Vader bracht zijn dagen door met schilderen, het schrijven van artikelen, Italiaans studeren en houtsnijwerk. Hij maakte toen een melkkrukje voor mij dat ik nog steeds in gebruik heb. Ook ging hij geregeld wandelen met verplegers. De heer ten Haaf, die belast was met de zorg voor de verwarming, woonde met zijn gezin in een dienstwoning op Dennenoord. In hun tuin was een groot hol gegraven, waarin zich een groep zwaar gezochte verzetsmensen verschool. Vader gaf aan deze jongens catechisatie en hij preekte ook wel voor hen. In de winter van 1944 werd Dennenoord gevorderd door de bezetter en de meeste patiënten werden overgebracht naar een ziekenhuis in Franeker.”

Voordat Betty met haar jongste broertjes in Zuidlaren terecht kwam bij dr. Speelman, verbleven ze enige tijd bij familie van haar moeder in Wagenborgen. Omdat Dennenoord ontruimd moest worden kwam het gezin Speelman in Zeegse terecht en dr. Speelman in Franeker. Vanuit Zeegse fietste Betty eens naar Franeker om daar dr. Speelman te waarschuwen, want hij werd gezocht en moest onderduiken.

Ds. Hettinga en zijn vrouw verkregen in 1983 postuum het Verzetshedenkingskruis. De onderscheidingen werden in ontvangst genomen door hun dochter Elisabeth van der Woude-Hettinga uit Leeuwarden. Maar ook Betty zelf en haar drie broers Folkert, Lenus en Siebolt verkregen toen het Verzetshedenkingskruis vanwege hun bijdrage aan het verzet.

Voor meer informatie over het verzetsgezin Hettinga verwijs ik graag naar de volgende bronnen:

- Boek 2008 - ‘Een pastorie in weer en wind’ van Betty van der Woude-Hettinga.
- Boek 2018 - ‘Onderduiken in een broeinest van verzet’ van Goff F. Miedema.
- Document 2022 - ‘Overzicht van predikanten die Joden hielpen’ van Drs. G.C. Hovingh.
- Minie Buit-Zielman, lid werkgroep Tweede Wereldoorlog Historische vereniging Hasselt.

Goff F. Miedema,
Hoogezand